

U-jazdowski

08/04—18/08/2022

wystawa [exhibition]

Nie ocenzurowano

Polska sztuka niezależna lat 80.

[*Uncensored*

Polish Independent Art of the 1980s]

Artyści i artystki [Artists]

Maria Anto, Zbigniew Bajek, Grzegorz Bednarski,
Krzysztof Bednarski, Maciej Bieniasz, Tadeusz Boruta,
Tadeusz Brzozowski, Ewa Ciepielewska, Erazm Ciołek,
Zbigniew Maciej Dowgiało, Jan Dziędziora, Halina Eysymont,
Janusz Eysymont, Stefan Gierowski, Ryszard Grzyb,
Zbysłut Grzywacz, Barbara Jonscher, Janusz Kaczmarski,
Jerzy Kalina, Marian Kępiński, Marek Kijewski, Grzegorz Klaman,
Paweł Kowalewski, Bogdan Kraśniewski, Grzegorz Królikiewicz,
Maja Kwiatowska, Jerzy Medyński, Aldona Mickiewicz,
Piotr Młodożeniec, Jarosław Modzelewski, Andrzej Możejko,
Eugeniusz Mucha, Grzegorz Pabel, Włodzimierz Pawlak,
Janusz Petrykowski, Jerzy Piotrowicz, Pomarańczowa
Alternatywa, Jerzy Puciata, Józef Robakowski,
Stanisław Rodziński, Teresa Rudowicz, Jan Rylke,
Teresa Stankiewicz, Marek Sapetto, Jacek Sempoliński,
Bożena Sienicka, Jacek Sienicki, Stanisław Sobolewski,
Leszek Sobocki, Jacek Sroka, Wiesław Szamborski,
Tomasz Tatarczyk, Jerzy Tchórzewski, Krzysztof Tchórzewski,
Andrzej Wajda, Ireneusz Walczak, Jacek Waltoś,
Ryszard Woźniak, Andrzej Zwierzchowski

Kurator [Curator]

Tadeusz Boruta

NIE OCENZUROWANO

Polska sztuka
niezależna lat 80.

[Polish Independent
Art of the 1980s]

*Wystawa Nie ocenzurowano.
Polska sztuka niezależna lat 80.*
ukazuje szeroką panoramę zjawisk
artystycznych, w których twórcy
w różnorodnych formach manifesto-
wali swoją niezależność wobec
komunistycznej władzy PRL, próbu-
jącej przy użyciu aparatu represji,
milicji i wojska zabić wolnościowe
aspiracje społeczeństwa.

Sytuacja w polskiej kulturze lat
osiemdziesiątych była wyjąt-
kowa. Wielu artystów bardzo
szybko zareagowało na wprowa-
dzenie stanu wojennego przez
komunistyczny reżim.

*Uncensored. Polish Independent
Art of the 1980s* is an exhibition
showcasing a broad panorama
of artistic phenomena through
which artists manifested, in vari-
ous forms, their opposition to and
independence from the communist
regime of the People's Poland and
its use of an apparatus of oppres-
sion, police and the armed forces in
order to kill the public's aspirations
of freedom.

The situation in Polish culture in
the 1980s was an extraordinary
one. Many artists reacted very
quickly to the introduction of
martial law by the communist
regime.

Twórcy bojkotowali politykę kulturalną władz, nie występując, nie publikując i nie prezentując swoich prac w państwowych instytucjach i mediach. Jednocześnie współdziałali i współdialogowali ze społeczeństwem, zorganizowanym w niezależnych strukturach związku zawodowego Solidarność, robotniczych konfraterniach, podejmując się działań strictly konspiracyjnych: projektowania plakatów, ulotek, znaczków i drukowania ich. Nie mniej istotnym było szukanie niezależnych od polityki komunistycznych władz i od stosowanej przez nią cenzury form dzielenia się ze społeczeństwem swoją twórczością, wyrażając ten specyficzny czas oraz doświadczenia i emocje, które stały się udziałem tak ogółu, jak i jednostek.

They boycotted the government's cultural policy, refusing to appear on stage, publish or exhibit their works at official institutions and in official media. At the same time, they collaborated with and entered into co-dialogue with the public, organised through the independent structures of the Solidarity trade union and worker fraternities, to undertake strictly clandestine activities: designing and producing posters, leaflets and lapel pins. No less importantly, they searched for forms of sharing their work that would expressed the specific time, as well as the experiences and emotions familiar to individuals and to society at large – that would be independent from the policy of the communist authorities and their censorship.

Pierwsze próby upubliczniania powstałych dzieł artystycznych miały charakter kameralny. Odbywały się w mieszkaniach, na strychach lub bezpośrednio w pracowniach twórców. Na owe niezależne wystawy przybywali tylko nieliczni – „wtajemniczeni”. Jedną z pierwszych form tworzenia niezależnego obiegu kultury były „wystawy walizkowe”, nazwane tak, gdyż zgodnie z intencją pomysłodawcy, malarza Marka Sapetty, zaproszeni artyści wykonywali małe obrazy lub zminiaturyzowane repliki dużych prac, które w walizce przenoszone były z mieszkania do mieszkania, gdzie odbywały się prezentacje sztuki niepodlegające wszechobecnej cenzurze. Część artystów, broniąc swej artystycznej niezależności, przez całe lata 80. pozostawała przy efemerycznych formach działania i prezentacji. Jednak większość twórców, mając poczucie solidarności ze społeczeństwem, szukała miejsc wystawienniczych otwartych dla każdego.

The first attempts to present this recent art were of a low-key nature. Such presentations took place in private apartments, in lofts, or directly in artists' studios. Those independent exhibitions were attended by the “initiated” few. One of the first forms of independent cultural presentation were “suitcase exhibitions,” so called because, according to the original idea conceived by painter Marek Sapetto, the invited artists produced small-format paintings or miniature replicas of larger works, which were then brought in a suitcase to a private home, where they would be put on display outside the reach of the censors. Some artists, defending their creative autonomy, stuck to ephemeral forms of art and its presentation throughout the 1980s. Most, however, in a sense of solidarity with the public, sought exhibition venues open to all.

Niezależny ruch wystawienniczy szybko znalazł takie miejsce w Kościele, który otworzył się na twórców, nie pytając ich o konfesję i formę prezentowanych dzieł. Kościół rozpostarł nad działaniami uczestniczących w bojkocie artystów coś w rodzaju ochronnego parasola.

Wydarzenia artystyczne w murach świątyni mogły być realizowane na dużą skalę, przy masowej obecności publiczności. Stanowiły one realną konkurencję dla oficjalnych instytucji wystawienniczych. Zbliżenie artystów z Kościołem niewątpliwie odcisnęło piętno zarówno na twórczości poszczególnych osób, jak i na charakterze całego ruchu kultury niezależnej; zaowocowała olbrzymią liczbą niezależnych wystaw, w których uczestniczyło ok. 1700 twórców, powstaniem kilkadziesiąt galerii przykościelnych, drukowaniem plakatów i towarzyszących wydarzeniom artystycznym publikacji (katalogów i pism krytycznych), organizowaniem licznych sesji naukowych.

The independent exhibition movement soon found such a place in the Church, which opened its doors to artists without asking them about their creed or the form of the presented works. Within church walls, artistic events could be organised on a large scale and attended by a mass audience. They were a real alternative to the official exhibition venues. The coming together of the art world and the Church undoubtedly left a mark both on the work of individual artists and on the nature of the independent culture movement as such. It resulted in a vast number of independent exhibitions, featuring some 1700 artists, the rise of several dozen galleries in ecclesiastic spaces, the production of posters and publications accompanying exhibitions (catalogues and critical texts), as well as the organisation of numerous conferences and seminars.

Niezależny ruchu wystawienniczy miał charakter masowy i wielopokoleniowy. Był zjawiskiem artystyczno-kulturowo-politycznym, które łączyło w jedno polityczny protest i religijno-społeczne odniesienie z twórczym poszukiwaniem formy plastycznej. Patrząc z perspektywy minionego czasu na rzeczywistość kultury niezależnej lat 80., należy podkreślić, że była ona zjawiskiem różnorodnym i wielowątkowym, obejmującym wszystkie dziedziny sztuki, a w tej skali niemającym precedensu w historii. Poza cenzurą powstawały niezliczone dzieła plastyczne, literackie, teatralne, muzyczne, których twórcy manifestowali swoją niezależność ze świadomością, że tylko niezależna kultura jest w stanie wyrazić fundamentalne doświadczenie człowieka, jakim jest pragnienie wolności.

The independent exhibition movement was a mass-scale and multi-generational artistic-cultural-political phenomenon that combined political dissent and religious-social reference with a creative quest for visual form. Looking in hindsight at the reality of 1980s' independent culture, it must be stressed that it was a diverse and multifaceted phenomenon, encompassing all artistic disciplines and historically unprecedented on this scale. Outside the control of the censors, countless works of art, literature, theatre and music were produced, whose authors manifested their autonomy with a sense that only independent culture is able to express the fundamental human experience that is the desire for freedom.

Tadeusz Boruta
Kurator [Curator]

Przewodnik po wystawie

[Exhibition guide]

Wystawa *Nie ocenowano* jest próbą ukazania zjawiska ruchu kultury niezależnej lat 80. w kontekście twórczego dialogu artystów ze społeczeństwem po wprowadzeniu stanu wojennego w Polsce 13 grudnia 1981 roku. Wspólnotowy wymiar sztuki lat 80. podkreśla cała ekspozycja, która została zbudowana wokół głównych zjawisk artystycznych manifestujących się w owym czasie w przestrzeni publicznej, poza kontrolą wszechobecnej wówczas państwowej cenzury. Ukazując niezależną twórczość zaangażowaną społecznie i politycznie, wystawa stawia pytania, w jakiej duchowej kondycji byliśmy w tamtym okresie i jakimi wyszliśmy z tego historycznego doświadczenia.

Uncensored is an attempt to showcase the phenomenon of the 1980s' independent culture movement in the context of artists' creative dialogue with the public after the introduction of martial law in Poland on 13 December 1981. The communal dimension is emphasised throughout the exhibition, which has been developed around the main artistic phenomena that manifested themselves at the time in public spaces, beyond the control of the otherwise omnipresent state censorship. Presenting socially and politically committed independent art, the show raises questions about our spiritual condition at the time and how we emerged from the historical experience.

Taką symboliczną klamrę, spinającą kulturowy wymiar doświadczeń społeczno-politycznych lat 80., stanowią na ekspozycji dwa dzieła: wystawę otwiera praca Krzysztofa M. Bednarskiego *La Rivoluzione Siamo Noi* (ironicznie wyrażająca ideologiczną nadbudowę systemu komunistycznego), a zamyka obraz Włodzimierza Pawłaka *Polacy formują flagę narodową*, który artysta namalował w 1989 roku.

Symbolically bookending the cultural dimension of the socio-political experiences of the 1980s are two works in the exhibition; it opens with Krzysztof M. Bednarski *La Rivoluzione Siamo Noi* (a work that ironically expresses the ideological superstructure of the communist system), and closes with Włodzimierz Pawlak's *Poles Forming Their National Flag*, a painting from 1989.

Krzysztof M. Bednarski
La Rivoluzione Siamo Noi (*Omaggio a Joseph Beuys*)
1986
instalacja: stal, gips, olej, aluminium, kabel, żarówka
[instalation: steel, plaster, oil, aluminium, electrical wiring, lightbulb]
Kolekcja Zachęty – Narodowej Galerii Sztuki
[Zachęta – National Gallery of Art collection]
fot. [photo] Adam Gut

Przechodzący przez kolejne sale ekspozycji widz jest prowadzony dziełami współtworzącymi przestrzenie tematyczne, których nazwy wzięte zostały od tytułów ważniejszych wystaw niezależnych lat 80. lub istotnych dla tamtego czasu prac artystycznych. Każda z tych przestrzeni prezentuje obrazy, rzeźby, instalacje powstałe między wprowadzeniem stanu wojennego a powołaniem pierwszego niekomunistycznego rządu. Mimo że na wystawach niezależnych lat 80. były prezentowane także prace powstałe przed 13 grudnia 1981 roku, a po 1989 roku artyści również tworzyli dzieła odnoszące się do doświadczeń owego okresu, to jednak na ekspozycji ich nie zobaczymy, gdyż naszą intencją było pokazanie prac wyrażających ów specyficzny czas społecznego oporu, powstałych w tamtych latach. Chcieliśmy uchwycić fenomen tamtej sztuki, ukazać ikonografię, treści i tematykę powstałych wówczas dzieł oraz różnorodność form artystycznej ekspresji i manifestujących się postaw.

Walking through the successive exhibition rooms, the spectator is guided by works composing thematic spaces, their names borrowed from the titles of major independent exhibitions of the 1980s and influential artworks from the period. Each of these spaces presents paintings, sculptures, and installations made between the introduction of martial law and the appointment of the first non-Communist cabinet. Even though 1980s independent exhibitions also featured works from before 13 December 1981, and even though works referring to the martial-law era were also made after 1989, these are not shown in *Uncensored*, because our intention was to present art that expresses that special time of social resistance, made during those specific years. We wanted to capture the phenomenon of that art and to showcase the iconography, contents and themes of the works made at the time, along with the diversity of the forms of artistic expression and the attitudes manifested.

Jerzy Tchórzewski
Golgota na wystawie *Niebo nowe, ziemia nowa?*
w kościele Miłosierdzia Bożego przy ul Żytniej w Warszawie
[*Golgotha* at the exhibition *New Heaven New Earth?*
in Divine Mercy Church, Żytnia Street, Warsaw]

fot. z archiwum Krzysztofa Tchórzewskiego
[photo: Krzysztof Tchórzewski archive]

Wszystkie nasze codzienne sprawy [All Our Daily Affairs]

Pierwsze trzy przestrzenie ekspozycji opatrzone zostały tytułem, wziętym z religijnej pieśni autorstwa Franciszka Karpińskiego, a śpiewanej w dawnych czasach na zakończenie dnia. Tak nazwana była niezależna wystawa, zorganizowana w 1987 roku w krużgankach klasztoru Dominikanów w Krakowie. Prezentowane były tu dzieła o charakterze egzystencjalnym, ukazujące ówczesne „tu i teraz”, wyrażające kondycję fizyczną i duchową człowieka. Dosadny realizm większości prac obrazował scenery dnia codziennego w PRL lat 80., a zarazem stawiał pytanie o wartości, które pozwalają zachować nasze człowieczeństwo. Takie prace z tamtego czasu pokazane zostały w trzech przestrzeniach Zamku Ujazdowskiego.

The title of the first three thematic spaces has been drawn from a religious song written by Franciszek Karpiński and once sung for the end of the day. It was also the title of an independent exhibition staged in 1987 in the cloisters of the Dominican Monastery in Kraków. It featured works concerned with existential themes, showing the “here and now” of the time, expressing man’s physical and spiritual condition. The blunt realism of the majority of the works depicted the scenery of everyday life in the People’s Republic of Poland in the 1980s, while raising questions about the values that allow us to preserve our humanity. Such works from the period are shown in three spaces of the Ujazdowski Castle.

Leszek Sobocki
Duszno [Stifling Situation]
1984
olej na płótnie [oil on canvas]
kolekcja Krzysztofa Musiała
[Krzysztof Musiał collection]

Wchodzimy do długiego kuluaru, gdzie na „przywitanie” mamy instalację *Dzień dobry* z 1989 roku, autorstwa Jerzego Kaliny, będącą ironicznym komentarzem do prozy życia w PRL. Są tu też prace krakowskiej grupy Wprost, której członkowie już od lat 60. tworzyli sztukę zaangażowaną politycznie i społecznie.

We now enter a long lobby where we are welcomed by Jerzy Kalina’s installation *Good Day* (1989), an ironic commentary on the prose of life in the Polish People’s Republic. Also displayed here are works by the Cracow-based Wprost group, whose members were making politically and socially committed art as early as the 1960s.

Dosadny, a przy tym metaforyczno-ironiczny obraz ówczesnej codzienności znajdziemy też w pracach Stanisława Sobolewskiego, Jana Rylkego, Jacka Sroki czy Józefa Robakowskiego.

Z kuluaru przechodzimy do przestrzeni, w której dominują ekspresyjne prace malarskie, wyrażające różne stany emocjonalne obrazowane poprzez figurę ukazywaną w procesie przeobrażania się (obrazy Ireneusza Walczaka i Grzegorza Bednarskiego), sięgające po motyw czaszki (Jacka Sempolińskiego, Jacka Sienickiego, Grzegorza Bednarskiego), obrazy z widoczną gęstą malaturą i swobodnym, niekiedy drapieżnym, malarskim duktem pędzla. W centrum tej przestrzeni jest monumentalny wydruk zdjęcia z wystawy *Wszystkie nasze codzienne sprawy* (z 1987 roku), ukazujący aranżację złożoną z obrazów Jacka Sempolińskiego, nazwaną wówczas *Rozdarta zasłona przybytku*.

A potent, and at the same time metaphorical and ironic, image of the era's everydayness can also be found in the works of Stanisław Sobolewski, Jan Rylke, Jacek Sroka and Józef Robakowski.

Leaving the lobby, we enter a space dominated by expressive paintings reflecting various emotional states depicted by a figure shown in a process of transformation (paintings by Ireneusz Walczak and Grzegorz Bednarski), paintings with the motif of the skull (Jack Sempoliński, Jacek Sienicki, Grzegorz Bednarski), paintings with visible dense painting matter and freely applied, sometimes aggressive brushstrokes. At the centre of this space is a monumental digital print of a photograph from the 1987 exhibition *All Our Daily Affairs*, showing an installation composed of paintings by Jacek Sempoliński, then called *The Torn Veil of the Temple*.

The next space also has works that convey the experience of the everyday reality and the psychological states resulting therefrom (paintings by Tadeusz Brzozowski, Aldona Mickiewicz and Andrzej Zwierzchowski), sometimes employing motifs drawn from the Bible or mythology.

Instalacja *Rozdarta zasłona przybytku* z obrazów Jacka Sempolińskiego na wystawie *Wszystkie nasze codzienne sprawy*, w krużgankach oo. dominikanów w Krakowie
[The Torn Veil of the Temple, pictures in the exhibition All Our Daily Affairs, in the cloisters of the Dominican monastery in Cracow] 1987
obrazy olejne na płótnie [oil on canvases]
fot. [photo] Tadeusz Boruta

Ekspozycja na murach Cytadeli Warszawskiej
 prac z wystawy walizkowej
 [Presentation of works from a suitcase exhibition
 on the walls of the Warsaw Citadel]
 listopad 1982 [November 1982]
 fot. [photo] Erazm Ciołek/Forum

W kolejnej przestrzeni również są prace wyrażające przeżywanie codziennej rzeczywistości i stany psychiczne wynikłe z jej doświadczania (obrazy Tadeusza Brzozowskiego, Aldony Mickiewicz, Andrzeja Zwierchowskiego), dla zobrazowania których artyści sięgali niekiedy do opowieści wziętych z Biblii lub mitologii. Są tu też pokazane charakterystyczne dla tamtego czasu plakaty Piotra Młodożeńca, które w lapidarnej formie trafnie wyrażają stosunek społeczeństwa do komunistycznego reżimu. Główną ścianę w tej sali zajmuje wydruk zdjęcia Erazma Ciołka ukazującego prezentację tak zwanej wystawy walizkowej na murach Cytadeli Warszawskiej. Na nim eksponowanych jest 15 obrazów, które uczestniczyły w tej oryginalnej formie upubliczniania sztuki niezależnej. Jest to próba rekonstrukcji tej wystawy. Przechodząc do baszty, można zobaczyć zdjęcia z happeningów Pomarańczowej Alternatywy – artystyczno-ludycznej formy manifestacji ulicznych – inicjowanych w wielu miastach Polski przez Waldemara Majora Fydrycha. O tym zjawisku opowiada też film Mirosława Dembińskiego *Pomarańczowa Alternatywa* z 1988 roku.

On display here are also posters by Piotr Młodożeniec, characteristic for the spirit of the time and aptly expressing, in a succinct form, society's attitude to the communist regime. The main wall in this room has been given over to a digital print of Erazm Ciołek's photograph showing the presentation of a "suitcase exhibition" on the walls of the Warsaw Citadel. Displayed in the background are 15 paintings featured in this original form of bringing independent art to the public. This is an attempt to reconstruct that exhibition. Moving over to the tower, we can see photographs from the happenings of the Orange Alternative – a part artistic, part ludic form of street demonstration – initiated in many Polish cities by Waldemar "Major" Frydrych. The same phenomenon is portrayed in Mirosław Dembiński's 1988 film *The Orange Alternative*.

Znak krzyża

[Sign of the Cross]

Wracając do Sali Zygmuntowskiej, wejdziemy w przestrzeń zatytułowaną *Znak krzyża*. Jest to bezpośrednie nawiązanie do dwutygodniowych „spotkań ze sztuką”, które pod nazwą *Znak krzyża* (Warszawa, czerwiec 1983) zrealizowane zostały w ruinach zniszczonego w trakcie powstania warszawskiego kościoła Miłosierdzia Bożego przy ulicy Żytniej. Spotkania *Znak krzyża* zorganizował Janusz Bogucki wraz z Niną Smolarz. Towarzystwo one drugiej pielgrzymce Jana Pawła II do Polski. Były one jedną z najważniejszych manifestacji sztuki niezależnej, gdyż wytyczały płaszczyznę dialogu Kościoła i świata sztuki, która realizowała się w wystawach problemowych, konstruowanych wokół problematyki egzystencjalno-społecznej w kontekście chrześcijańskiej refleksji filozoficzno-teologicznej.

Returning to the Sigismund Room, we enter a space titled *The Sign of the Cross*, a direct reference to a fortnightly exhibition that was staged under this name in June 1983 in the wreck of the Divine Mercy Church (ruined during the Warsaw Uprising) at Żytnia Street in Warsaw. Curated by Janusz Bogucki and Nina Smolarz and accompanying Pope John Paul II's second pilgrimage to Poland, it was one of the foremost manifestations of independent art, blazing a trail of dialogue between the Church and the art world. The exhibitions were focused around socio-existential problematics in the context of Christian philosophical-theological reflection.

Wiesław Szamborski
Krzyż [Cross]
1985
akryl na płótnie [acrylic on canvas]
kolekcja Muzeum Archidiecezji Warszawskiej
[Warsaw Archdiocese Museum collection]
fot. [photo] Tadeusz Boruta

Ten intelektualny, formujący wymiar wystaw przykościelnych implikował organizowanie w realizowanych projektach, obok wystaw, spotkań dyskusyjnych, niezależnych spektakli teatralnych, koncertów. Chcąc na wystawie przybliżyć atmosferę z Żytniej, zrobiliśmy aneks

This intellectual, formative dimension of church-hosted exhibitions implied accompanying them with discussions, theatre shows and music concerts. In order to evoke the atmosphere of the space at Żytnia Street, a documentary recording

z dokumentalnym nagraniem spektaklu *Wzlot* poznańskiego Teatru Ósmego Dnia, a całą przestrzeń zwieńczyliśmy monumentalnym wydrukiem dokumentalnego zdjęcia ukazującego obrośniętą rzeżuchą krzyż autorstwa Teresy Murak, który artystka zrealizowała w absydzie ruin kościoła na Żytniej na wystawie *Znak krzyża*. Stanowił on znak nadziei, symbol nowego życia. Zresztą sam odbudowywany wówczas kościół Miłosierdzia Bożego przy ulicy Żytniej jest swoistym symbolem nadziei – będąc jeszcze placem budowy, gromadził wspólnotę artystów, którzy regularnie tworzyli tu różnorakie wydarzenia artystyczne. Obok Muzeum Archidiecezji Warszawskiej na Solcu było to najistotniejsze miejsce w stolicy, w którym manifestowała się niezależna kultura.

Na Żytniej było organizowanych wiele wystaw – temat nadziei w „czasach marnych” podjęła głośna wystawa Marka Rostrowskiego *Niebo nowe, ziemia nowa?*, zrealizowana tu w 1985 roku. Była ona jedną wielką aranżacją artystyczną, w której zaprezentowano prace 34 artystów. Autor prowadził widza labiryntem różnych przestrzeni, znaczonej dziełami współ-

of *Ascent*, a show by the Poznań-based Theatre of the Eighth Day, plays in the annex, and the whole space culminates in a monumental digital print of a documentary photograph showing a cross overgrown with watercress, an installation by Teresa Murak, shown in the apse of the Żytnia Street church in the Sign of the Cross exhibition. It was a sign of hope, a symbol of new life. In fact, the church itself, which started to be rebuilt at the time, serves as a symbol of hope: while still a construction site, it brought together a community of artists who regularly organised various creative events there. Alongside the Warsaw Archdiocese Museum on Solec Street, it was the premier venue in the capital where independent culture manifested itself.

Among the many exhibitions staged at Żytnia Street, the subject of hope in a “destitute time” was taken up by the 1985 show *New Heaven, New Earth?* Curated by Marek Rostowski, this was one great installation comprising works by 34 artists. The spectator was led through a labyrinth of spaces where the artworks were exhibited; from the realm of the

czesnych twórców; od świata umarłych (krypty) do będącego w trakcie odbudowy kościoła. Na końcu drogi były dwie instalacje artystyczne: Jerzego Beresia – palące się ogniska (Nadziei, Godności, Miłości, Prawdy i Wolności) – oraz Jerzego Kaliny – zawieszona wysoko zielona łąka. Mając przesłanie apokaliptyczno-eschatologiczne, wystawa stawiała pytanie o fundamentalne wartości i o naszą nadzieję. W absydzie kościoła był wówczas umieszczony monumentalny poliptyk Jerzego Tchorzewskiego zatytułowany *Golgota*, którego zdjęcie dominuje w tej części naszej wystawy.

W przestrzeni *Znak krzyża* jest pokazanych wiele dzieł, które prezentowane były w ruinach kościoła na ulicy Żytniej, ale są tu także prace z innych wystaw przykościelnych, jak choćby z ekspozycji *Pieta polska* (1985), zorganizowanej w kościele Matki Boskiej Bolesnej w Poznaniu z okazji 30. rocznicy Poznańskiego Czerwca '56, autorstwa Jerzego Brukwickiego, a także z wystawy tegoż kuratora *Czas krzyża* (1985) w kościele Podwyższenia Krzyża w Bytomiu.

dead (the crypt) to the church under reconstruction. At the end of the route were two artistic installations: one by Jerzy Beres – burning fires (of Hope, Dignity, Love, Truth, and Freedom), and the other by Jerzy Kalina (a high-hanging green meadow). Conveying an apocalyptic-eschatological message, the exhibition raised questions about our fundamental values and our hopes. Installed in the church's apse was a monumental polyptych by Jerzy Tchorzewski, *Golgotha*, a photograph of which dominates this section of our exhibition.

The *Sign of the Cross* section features many works that were presented in the ruins of the church at Żytnia Street, but also those from other church-hosted exhibitions, such as *Polish Pieta* (1985), staged at Our Lady of Sorrows Church in Poznań on the 30th anniversary of the Poznań Protests of June 1956, curated by Jerzy Brukwicki, and the same curator's *Time of the Cross* (1985) at the Exaltation of the Holy Cross Church in Bytom.

Obrazy w całości tej przestrzeni są inspirowane ikonografią chrześcijańską, która w twórczości lat 80. była używana dla wyrażania treści egzystencjalnych i metafizycznych. Często miała odniesienia społeczne – jak w prezentowanych na wystawie obrazach Marii Anto, Marka Sapetty czy Wiesława Szamborskiego, które pokazywały kwiatowe krzyże, układane na placach wielu miast Polski, będące oddolną formą społecznego protestu przeciw represjom komunistycznej władzy.

The paintings in this section are inspired by Christian iconography, which in 1980s' art was used to express existential and metaphysical ideas and feelings. It often had societal references, as in the featured paintings by Maria Anto, Marek Sapetto and Wiesław Szymborski showing the flower crosses arranged in public squares in many Polish cities as a grassroots form of protest against Communist oppression.

Stanisław Rodziński
Pieta
 1981–1983
 olej na płótnie [oil on canvas]
 kolekcja Muzeum Archidiecezji Warszawskiej
 [Warsaw Archdiocese Museum collection]
 fot. [photo] Tadeusz Boruta

Teresa Murak
Krzyż, instalacja wykonana na wystawie
Znak krzyża w kościele Miłosierdzia Bożego przy ul. Żytniej
 w Warszawie, w czerwcu 1983 r.
 [The Cross, an installation for the exhibition *The Sign of the Cross*,
 Divine Mercy Church, Żytnia Street, Warsaw, June 1983]
 fot. [photo] Erazm Ciołek

Przeciw złu, przeciw przemocy

[Against Evil, Against Violence]

Za ścianą z *Golgotą* Jerzego Tcho-
rzewskiego przechodzimy do sali,
w której zostało umieszczonych kil-
ka obrazów – Mariana Kępińskiego,
Haliny Eysymont, Janusza Kaczmar-
skiego) bezpośrednio odnoszących
się do męczeńskiej śmierci ks.
Jerzego Popiełuszki. Taką pracą jest
instalacja Jerzego Kaliny *Pojazd
betlejemski*, która w formie fotogra-
fii jest tu uobecniona. Tytuł *Przeciw
złu, przeciw przemocy* nosiła zorga-
nizowana cztery miesiące po zabój-
stwie księdza Jerzego Popiełuszki
wystawa w kościele św. Maksymi-
liana M. Kolbego w krakowskich
Mistrzejowicach (luty 1985).
Jak pisał w katalogu jej kurator,
Aleksander Wojciechowski: „Wysta-
wa jest symbolicznym bukietem
różnorodnych kwiatów, złożonych
przez artystów na jego grobie”.

Behind the wall with Jerzy
Tchórzewski's *Golgotha* we move
to a room where several paintings
are displayed – by Marian Kępiński,
Halina Eysymont and Janusz
Kaczmarek – inspired by the mar-
tyrdom of Father Jerzy Popiełuszko.
Another such work is Jerzy Kalina's
installation *The Bethlehem Vehi-
cle*, presented here in the form of
a photograph. *Against Evil, Against
Violence* was the title of an exhibi-
tion staged four months after the
murder of Father Jerzy Popiełuszko
at the St. Maksymilian M. Kolbe
Church in Kraków-Mistrzejowice
(February 1985). As its curator,
Aleksander Wojciechowski, wrote
in the catalogue, "The exhibition is
a symbolic bouquet of flowers laid
out by artists on his grave."

Marian Kępiński
Sacrum [*The Sacred*]
1984
olej na płótnie [oil on canvas]
kolekcja Muzeum Archidiecezji Warszawskiej
[Warsaw Archdiocese Museum collection]
fot. [photo] Tadeusz Boruta

Blisko czterdziestu artystów z ca-
łego kraju zaprezentowało na niej
swoje prace, które były spontanicz-
ną reakcją na tę konkretną zbrodnię
służb bezpieczeństwa, a zarazem
stanowiły protest wobec mor-
derstw politycznych i stosowanej
przemocy.

Nearly forty artists from all over
the country exhibited works in
a spontaneous reaction to that
specific crime committed by the
secret police, as well as a protest
against political assassinations
and the regime's use of violence in
general.

Wściekły pies na zielonym tle [Angry Dog on a Green Background]

Przechodząc do dwóch pomalowanych na zielono sal, zobaczymy prace artystów debiutujących po wprowadzeniu stanu wojennego, którzy wybrali formę agresywnej ekspresji. Ta część ekspozycji została nazwana od tytułu ważnego dla tej formacji artystycznej obrazu Pawła Kowalewskiego z warszawskiej Gruppy, której członków prace tu dominują. Ale są tu także pokazane monumentalne obrazy Zbigniewa Macieja Dowgiałły i Tomasa Tatarczyka. Wszyscy ci artyści uczestniczyli w Krajowym Biennale Młodych *Droga i Prawda* zorganizowanym przez ks. Mirosława Drzewieckiego i Konrada Jarodzkiego w kościele Świętego Krzyża we Wrocławiu. Odbyło się ono dwukrotnie, w 1985 i 1987 roku.

Moving over to two rooms painted green, we find works by artists debuting after the introduction of martial law who opted for the form of aggressive expression. The section has been titled after an important painting for this trend, by Paweł Kowalewski of the Warsaw-based Gruppy, whose members' works dominate here. Also featured are monumental paintings by Zbigniew Maciej Dowgiałło and Tomasz Tatarczyk. Almost all those artists participated in the National Biennale of Young Artists, *Way and Truth*, organised by Father Mirosław Drzewiecki and Konrad Jarodzki at the Holy Cross Church in Wrocław in 1985 and 1987.

Zbigniew Maciej Dowgiałło
Zdobycy Moskwy [*The Conquerors of Moscow*]
1987
olej na płótnie [oil on canvas]

Były to największe manifestacje niezależnej sztuki tworzonej przez artystów, których debiut przypadł na lata 80. Mimo działań służb bezpieczeństwa PRL, mających na celu niedopuszczenie do wystaw, uczestniczyło w każdej z nich ok 100 artystów prezentujących ponad 300 prac. Wystawa ukazywała różnorodność postaw artystycznych, ale dominującą była forma tzw. dzikiej ekspresji, charakteryzującej się rozmachem, swobodą gestu, prześmiewczą narracją, grą i zabawą, kpiną.

Both shows were the largest manifestations of independent art made by artists who debuted in the 1980s. Despite efforts undertaken by the Communist secret police to prevent them from happening, they did take place and featured over 300 works by some 100 artists. The Wrocław Biennale presented a wide range of artistic attitudes, with the dominant form being "wild expression," characterised by bravado, liberty of gesture, irony, humour, and mockery.

Paweł Kowalewski
Wściekły pies na zielonym tle
 [Mad Dog on a Green Background]
 1982
 olej na płótnie [oil on canvas]
 Muzeum Narodowe w Krakowie
 [National Museum in Cracow]
 Archiwum Fotograficzne Muzeum
 Narodowego w Krakowie [The NMK Archives]

Jarosław Modzelewski
Siewca i żniwiarz
 [Sower and Reaper]
 1986
 olej na płótnie [oil on canvas]
 Zachęta – Narodowa Galeria Sztuki
 [Zachęta – National Gallery of Art]

Wieczernik [Cenacle]

W kończącej wystawę kuluarze zobaczyć możemy zwisające od sufitu pięciometrowe płótno z nadrukowanym zdjęciem instalacji Jerzego Kaliny *Ostatnia Wieczerza*, zrealizowanej w 1983 roku na wystawie *Znak krzyża*. Jest tam przysypany gruzem stół i krzesła, symbolizujące zagrożoną niebytem wspólnotę, z nich wyrasta potężna, poszarpana biało-czerwona flaga rozdarta w górze w kształcie litery V, znaku zwycięstwa. O wspólnocie i jej zagrożeniu mówią także obecne tu obrazy Aldony Mickiewicz, Macieja Bieniasza, Mariana Kępińskiego i Andrzeja Zwierzchnowskiego. Wszystkie one nawiązują do wieczernika i posługują się i symboliką chleba.

The exhibition concludes with a lobby displaying a five-metre-long suspended canvas with a print of Jerzy Kalina's installation *The Last Supper*, shown in 1983 at the exhibition *The Sign of the Cross*. It shows a rubble-covered table and chairs, symbolising a community threatened by annihilation, from which there grows a frayed white and-red flag, torn at the top to resemble the "V" sign of victory. This section also holds paintings by Aldona Mickiewicz, Maciej Bieniasz, Marian Kępiński and Andrzej Zwierzchnowski, speaking about threatened community. They all allude to the cenacle and employ the symbolism of bread.

Jerzy Kalina

Ostatnia wieczerza, 1983–2022, instalacja wykonana na wystawie *Znak krzyża* w kościele Miłosierdzia Bożego przy ulicy Żytniej w Warszawie w czerwcu 1983 roku. [*The Last Supper*, 1983–2022, an installation in the exhibition *The Sign of the Cross*, Divine Mercy Church, Żytnia Street, Warsaw, June 1983] fot. [photo] Erazm Ciołek

Wieczernik [The Cenacle]
1985
zdjęcie ze spektaklu w reżyserii
Andrzeja Wajdy, pokazywanego w ruinach
kościółka Miłosierdzia Bożego w Warszawie
[photo from the performance directed
by Andrzej Wajda, staged in the ruins
of the Church of Divine Mercy in Warsaw]
fot. [photo] Andrzej Stawiarski

W dalszej części kuluaru prezentowane są trzy realizacje teatralne dramatu Ernesta Brylla *Wieczernik*. Każda z nich została zrealizowana w innym czasie. Pierwszy spektakl, wyreżyserowany przez Andrzeja Wajdę, miał swoją premierę w 1985 w ruinach kościoła Miłosierdzia Bożego, a następnie był pokazywany w kościele św. Maksymiliana M. Kolbego w krakowskich Mistrzejowicach.

Further in the lobby, there are recordings of three different adaptations of Ernest Bryll's play *The Cenacle*. Each of those was staged at a different time. The first adaptation, directed by Andrzej Wajda, premiered in 1985 in the ruins of the Divine Mercy Church at Żytnia Street in Warsaw and was subsequently shown at the St Maksymilian M. Kolbe Church in Kraków-Mistrzejowice, among other venues.

Jest on powszechnie uważany za najważniejszą manifestację teatru niezależnego w latach 80. Już po transformacji ustrojowej, w 2001 roku, *Wieczernik* Ernesta Brylla zrealizował w teatrze telewizji Grzegorz Królikiewicz. Natomiast trzecia odsłona tego dramatu miała miejsce parę lat temu, w 2017 roku, w Teatrze Oratorium przy bazylice na Kawęczyńskiej, a jego reżyserem był Krzysztof Tchórzewski.

It is widely believed to be the foremost manifestation of 1980s independent theatre. After the transition, in 2001, *The Cenacle* was adapted for television by Grzegorz Królikiewicz. The most recent adaptation, directed by Krzysztof Tchórzewski, was staged in 2017 in the Oratorium Theatre in the basilica at Kawęczyńska Street

Aldona Mickiewicz
Wieczernik [The Cenacle]
1986
olej na płótnie [oil on canvas]
kolekcja Muzeum Archidiecezji Warszawskiej
[Warsaw Archdiocese Museum collection]
fot. [photo] Tadeusz Boruta

Każdy z tych spektakli jest dziełem wybitnym, a pytania w nim stawiane zdają się być ciągle aktualne. Diagnozują one stan wspólnoty w różnych okresach najnowszej historii. Jest to jedyny akcent na wystawie wykraczający poza lata 1981–1989. Umieszczenie ich na historycznej wystawie sztuki niezależnej ma na celu wskazanie, że dzieła z tamtego czasu mogą także dzisiaj stawiać pytania aktualne tak dla jednostek, jak i społeczeństwa: jacy jesteśmy i jakimi kierujemy się wartościami?

Naprzeciwko projekcji spektakli *Wieczernika*, na biało-czerwonej ścianie, zostały umieszczone fotografie Zbigniewa Bajka *Sceny z drogi...*, które uświadamiają odbiorcy, że budowanie tożsamości indywidualnej i wspólnotowej jest drogą, nieraz bardzo trudnym, złożonym procesem rozciągniętym w czasie. Jednak prowadzi ona do jakiegoś kształtu wspólnoty, którą na ekspozycji symbolicznie wyraża zamykający wystawę obraz Włodzimierza Pawlaka *Polacy formują flagę narodową*.

Each of these shows is an outstanding work of theatre and the questions they raise seem to have remained topical. They diagnose the condition of the community at different periods of recent history. This is the only place in the exhibition that strays beyond the years 1981–1989.

The purpose of including it in a historical presentation of independent art is to point out that works from that time can also today raise issues topical for both individuals and society at large: what is our condition and what values do we believe in?

Opposite the screening of *The Cenacle* shows, on a white-and-red wall, have been installed Zbigniew Bajek's photographs *Scenes from the Way...*, which remind the spectator that building an individual and collective identity is an often-difficult path, a complex process stretched over time. It does lead, however, to some form of community, which in the exhibition is symbolically expressed the final flourish, Włodzimierz Pawlak's painting *Poles Forming Their National Flag*.

Wieczernik [*The Cenacle*]

1985

zdjęcie ze spektaklu w reżyserii Andrzeja Wajdy, wystawionego w ruinach kościoła Miłosierdzia Bożego przy ulicy Żytniej w Warszawie [photo from the performance directed by Andrzej Wajda, staged in the ruins of the Church of Divine Mercy in Żytnia Street in Warsaw] fot. [photo] Erazm Ciołek/Forum

Włodzimierz Pawlak

Polacy formują flagę narodową [*Poles Forming the National Flag*]

1989

olej na płótnie [oil on canvas]

kolekcja Muzeum Narodowego w Warszawie

[National Museum in Warsaw collection]

fot. [photo] Krzysztof Wilczyński

U-jazdowski

08/04—05/06/2022

wystawa [exhibition]

Nie ocenzurowano

Polska sztuka niezależna lat 80.

Uncensored

Polish Independent Art of the 1980s

Kurator [Curator]

Tadeusz Boruła

Ilustracja na okładce [Cover illustration]

Cezary Krysztopa

Projekt graficzny [Graphic design]

Jakub Margasiński / KolorProjekt.pl

Tłumaczenie [Translation]

Marcin Wawrzyńczak

Redakcja językowa i korekta [Proofreading]

Jan Koźbiel, Nick Faulkner

Koordinacja wydawnicza [Editorial coordination]

Agata Okrasa, Sabina Winkler-Sokołowska

ISBN 978-83-67203-01-2

Druk [Print]

Drukarnia Chromapress

Centrum Sztuki Współczesnej Zamek Ujazdowski

[Ujazdowski Castle Centre for Contemporary Art]

Jazdów 2, 00-467 Warszawa

www.u-jazdowski.pl

Wystawa sfinansowana ze środków
[The exhibition has been financed by]

Partnerzy medialni
[Media partners]

AKTIVIST

KULTURA

**POLSKA
PRESS
GRUPA**

OBIEG

GoOut